

Aspecte ale discursului informal în traducerea romanului *Umbra vântului* de Carlos Ruiz Zafón

Camelia Maria PAPUC

Colegiul „Vasile Lovinescu”, Fălticeni

Abstract: When literary translation is concerned, we need to refer, at the same time, to the adaptation of the text to the culture of a different people. During history, literature benefited from the minute labor of translation, which generated texts with different degrees of difficulty, going from the faithful copies of the original to its actual re-writing. In translating literature in Romanian, there is a tendency to avoid certain words that are considered to be unacceptable for the reader. Our paper intends to analyze certain aspects regarding the way deviation from the original text misleads the reader, by separating him from the real ambiance described in a literary text and by forcing him into his own culture. One of the most frequent misconceptions is that a good translator is the one who has high linguistic competences in both language; but a good translator, besides being a linguist, must also be a mediator between the two cultures. Therefore, the source-language text and the target-language text must be equivalent, not identical, as the work of a literary translator is set on the premises of creativity.

Keywords: *literary translation, informal speech, colloquial language, slang.*

1. Aspecte ale discursului informal: limbaj informal, colocvial, argotic

Limba fiecărui popor are o identitate proprie, constituită pe baza diferențelor interne și de structură. Astfel, întâlnim diferențe specifice spațiului geografic de constituire a limbii, diferențe specifice între straturile socio-culturale ale comunității lingvistice și diferențele între tipurile circumstanțiale ale vorbirii. Tot la diferențe lingvistice putem încadra cele ce caracterizează anumite grupuri, cum ar fi cele „biologice” sau „profesionale”.

Sistemul de comunicare informală vine în completarea celui de comunicare formală, operând prin intermediul canalelor create spontan. În acest sistem putem include atât limbajul colocvial cât și cel argotic dar și vulgarismele.

Limbajul colocvial este o formă de comunicare permisivă, reprezentând varianta cea mai folosită a unei limbi, caracterizându-se în general prin spontaneitate și expresivitate. Discursul informal nu reprezintă o deficiență culturală ci, dimpotrivă,

reprezintă ustensilele pe care ni le pune la dispoziție o limbă, cu scopul de a obține o comunicare rapidă și directă.

În orice conversație spontană și informală există o interacțiune prin care locutorul primește răspunsul interlocutorului prin alternanța cuvintelor. În acest mod, conversația ajută la stabilirea relațiilor personale sau interlocutive. Conversația în sine devine interlocutivă pentru că permite un cadru comunicativ satisfăcător.

Limbajul colocvial se caracterizează prin oralitate, spontaneitate și expresivitate. Faptul că limbajul colocvial este în primul rând o varietate a comunicării orale, demonstrează că putem vorbi despre o variantă a limbii permissive, cu caracteristici specifice cum ar fi: repetiții și redundanțe abundente, elipse, propoziții scurte, onomatopee însoțite de elemente de comunicare extratextuale, trăsături ale pronunției regionale. Datorită spontaneității, în limbajul colocvial sunt frecvente incoerențele lexicale și interferențele sau folosirea apocopei. Predomină funcția expresivă, fapt ce implică folosirea cuvintelor și a propozițiilor cu impact afectiv, emotiv.

Limbajul argotic reprezintă un limbaj convențional folosit în mod conștient de către vorbitorii unui grup cu scopul de a încifra un mesaj. În literatură, argoul a fost valorificat datorită potențialului stilistic pe care acesta îl are. În viața de zi cu zi, limbajul argotic are o ipostază nonconformistă, fiind mai apropiat de registrul colocvial. Deși argoul este definit ca „mod de exprimare non literar specific grupurilor sociale certate cu legea” [Vodiță, 2011], în ultimii ani, acesta s-a dezvoltat și în varianta citadină a limbii. Își păstrează caracterul convențional, devenind însă din ce în ce mai mult o creație inconștientă. Lexicul este supus unor permanente modificări, elementele de argou nefiind o excepție, în acest scop împrumutându-se pe larg elemente din graiurile regionale, din alte idiomuri, inclusiv abrevieri sau cuvinte cu sens modificat.

Pe de altă parte, liberalizarea societății a adus cu sine o nouă tendință în literatură, aceea de a folosi cuvintele licențioase, făcându-se abstracție de tabuuri sau indignările apărătorilor limbii literare. Atât scriitorului cât și traducătorului, aflat în fața necesității folosirii acestor cuvinte îi rămân doar două posibilități: scrierea lui pe hârtie așa cum este folosit în limba populară sau crearea artificiilor. În acest caz, făcând un efort de imaginație, trebuie să găsească un alt cuvânt care, potrivit contextului și încărcat de semnificații noi, să înlocuiască exact exprimarea informală și în același timp să poată stârni în cititor aceleași emoții și sentimente pe care le-ar stârni exprimarea directă.

2. Probleme specifice traducerii literare

Este evident că un text literar prezintă diferite probleme pentru traducător. Acesta trebuie să conștientizeze că textul trebuie adaptat pentru a se plia cât mai mult pe cultura și mentalitatea poporului în a cărui limbă este tradus, fără a-i altera mesajul.

„Actul de traducere reprezintă o echivalență dintre obiectul lingvistic și rezultatul traducerii” [García, Yebra, 2005]. Astfel, în traducerea literară, între textul de la care se pornește și textul la care se ajunge trebuie să existe o echivalență, fără a fi identice. Munca unui traducător literar pornește de la premiza creativității. Traducerea în sine este o formă de a scrie, formă în care autorul (în acest caz traducătorul) folosește cuvântul, nu ca expresie a propriilor idei, ci ca expresie a unor idei ce nu îi

aparțin. Cu toate acestea, traducătorul se compromite cu însuși autorul, transpunându-i ideile fără a-i altera conținutul.

Una dintre ideile preconceptuate în ceea ce privește actul de traducere este aceea că pentru a fi un bun traducător este nevoie de o bună cunoaștere lingvistică a celor două limbi, fără a se ține cont că traducătorul este atât lingvist cât și intermediar între cele două culturi. Din acest motiv, înainte de a începe actul de traducere literară, traducătorul trebuie în prealabil să citească integral opera literară și să se documenteze pentru a rezolva problemele culturale identificate. Foarte importantă este arhiva personală pe care o construiește în timp traducătorul, putând astfel să recupereze date necesare diferitelor traduceri.

Traducătorul unui text literar trebuie să cunoască bine autorul textului de tradus și opera acestuia. Biografia autorului îl va ajuta să adune informații despre țara de origine a autorului, informații referitoare la contextele social politice în care acesta a trăit, în primul rând cu scopul identificării peculiarităților de limbaj care pot fi reflectate în opera sa și nu, în ultimul rând, pentru identificarea faptelor care i-au marcat existența.

În ceea ce privește opera literară de tradus, traducătorul trebuie să țină cont de trei factori: tema și epoca în care este abientată, caracteristicile și stilul limbajului, respectiv contextul social politic al cititorilor.

O problemă aparte o reprezintă limbajul. Traducătorul este conștient că nu doar traduce o limbă, ci traduce tot sistemul de viață legat de această limbă. Pentru aceasta, traducătorul trebuie să facă o analiză minuțioasă a particularităților idiomatice folosite de autor, ca de exemplu registrul lingvistic folosit: standard, argotic, formal sau informal, etc. Cum ar trebui să reacționeze un traducător dacă textul de tradus nu este format dintr-un limbaj standard? Ar trebui să îl adapteze la cultura specifică limbii în care se traduce sau ar trebui să se plieze cât mai aproape de textul original? În cazul în care este adaptat la cultura limbii de tradus există riscul ca opera literară să piardă din expresivitate și ceea ce autorul a vrut să scoată în prim plan, să treacă prin omisiune la un plan secund. În cazul în care textul tradus păstrează caracteristicile lingvistice ale textului original există riscul ca diferențele socio culturale dintre cele două limbi să neutralizeze mesajul transmis de autor.

În cazul traducerilor în limba română, în situația în care originalul folosește un limbaj informal, în care sunt incluse cuvinte argotice sau vulgarisme, acest tip de limbaj ar trebui păstrat și în limba tradusă și înlocuite iar în situația înlocuirii lor, să existe note explicative care să vină în completarea textului. În caz contrar, există riscul ca cititorii unei culturi concrete să nu înțeleagă contextul operei originale. Desigur, mai există și posibilitatea inserării unui glosar la finalul operei traduse, dar impactul acestuia asupra cititorului, automat va fi diferit.

3. *Umbră vântului*: original versus traducere. Soluții traductologice în echivalarea discursului informal

Carlos Ruiz Zafón este un scriitor spaniol, autor a multor romane recunoscute pe plan mondial. Cel mai remarcat dintre romanele sale este *Umbră vântului*, datorită numeroaselor premii obținute, inclusiv plasarea pe lista celor mai bune romane în limba spaniolă din ultimii 25 de ani.

Se poate spune, fără nici o urmă de îndoială, că romanul *Umbră vântului* reprezintă una dintre revelațiile literaturii spaniole contemporane deși, o parte din critică l-ar clasifica drept un fenomen al literaturii populare. Fără a intra în amănunte, putem spune că romanul în sine este scris prin intermediul a mai multor tehnici, aducând la un loc mai multe genuri literare cum ar fi romanul gotic, romanul polițist, de intrigă, suspans sau chiar Bildungsromanul. Cu o reală pasiune, autorul profită de scenariul unei Barcelone aflate la mijlocul secolului XX pentru a se adânci în complicate relații familiale, în obscuritatea ambientului postbelic, impregnând astfel firul narativ cu momente melancolice și romantice. Romanul este ambientat la mijlocul secolului XX, „pe străzile unei Barcelone prinse sub ceruri de cenușă și sub un soare de abur care se revărsa peste Rambla de Santa Mónica într-o ghirlandă de aramă lichidă.” [Ruiz Zafón, 2005]. Personajele create de Carlos Ruiz Zafón sunt înconjurate în permanență de mister și intrigă, purtate involuntar către un destin tragic, suavizat pe alocuri cu ajutorul ironiei. Apar în roman teme cum ar fi corupția, războiul, disperarea sau răzbunarea, teme care transpun firului narativ o nuanță psihologică menită să capteze cititorul. Acțiunea romanului se desfășoară printre cărți și scriitori ceea ce oferă cititorului modele de personaje a căror educație și cultură depășește media.

În acest articol, ceea ce se povestește pierde din importanță pentru a putea fi analizat modul în care se povestește, acesta fiind unul dintre motivele pentru care nu vom intra în acțiunea romanului. Carlos Ruiz Zafón folosește în cartea sa un vocabular uzual al vieții cotidiene, un vocabular ce nu exclude metaforele complexe sau expresiile artistice, textul rămânând însă accesibil cititorului de rând. De exemplu, anotimpurile cu stările lor aferente sunt reprezentate în textul original prin unități traductologice pe care traducătorul le păstrează, acestea fiind accesibile cititorului român, cum ar fi „*sol de vapor*”, „*cobre líquido*” (vară), (în traducere „*soare de abur*”, „*aramă lichidă*”).

În același timp găsește echivalențe pentru expresiile idiomatice, pentru a fi la îndemâna cititorului român. De exemplu, în textul original găsim metafora „*lienzo de sudor*” care în traducere apare „*văl de sudoare*”. În acest caz, traducătorul apelează la sinonimie, cuvântul „*lienzo*” semnificând, în traducere, „*pictură pe pânză, tablou*”.

Revenind la tema de discuție a articolului, vom încerca să supunem analizei traductologice acea parte a discursului informal și echivalențele acestuia în traducerea românească.

Dacă luăm spre analiză următoarea frază: „*incluso lo regalaba si estimaba que el comprador era un lector de castay no un dileitante mariposón*” [Ruiz Zafón, 2007:23], vom observa că în traducerea romanului apare astfel: „*chiar îl dăruia dacă estima că respectivul cumpărător era un cititor de mare clasă și nu un diletant flusturatic*” [Ruiz Zafón, 2005:17]. În acest context, întâlnim o unitate frazeologică idiomatică („*lector de casta*”), pentru care traducătorul găsește o echivalență metaforică („*cititor de mare clasă*”). Alte variante posibile în traducerea acestei unități frazeologice ar fi fost *cititor avid*, *mare cititor*, etc. Pentru cealaltă unitate lexicală evidențiată, traducătorul găsește ca soluție o analogie. În limba spaniolă, cuvântul *mariposón* semnifică „*bărbat afemeiat*”. Cuvântul este derivat din substantivul *fluture (mariposa)*, cuvânt pe care traducătorul îl asociază cu expresia *a umbla din floare în floare*, recurgând ca soluție finală la adjectivul *flusturatic*

pentru înlocuirea originalului *mariposón*. O altă variantă posibilă ar fi fost folosirea substantivului *amator* pentru înlocuirea întregii metafore.

O altă frază care merită o analiză mai minuțioasă este următoarea: “*Parafraseando, significa que no hay duros a cuatro pesetas, pero que me has caído bien y te voy a hacer un favor*” [Ruiz Zafón, 2007:26] care în traducerea românească apare astfel: „*Parafrazând, înseamnă că nu există duros de patru pesete, dar că mi-ai plăcut și am să-ți fac o favoare*” [Ruiz Zafón, 2005:19]. În acest context apare o problemă culturală. În perioada în care în Spania se folosea moneda numită *pesetas*, exista o monedă în valoare de 25 de pesetas pe care spaniolii au numit-o *un duro*. De aici expresia idiomatică “*nadie da un duro por cuatro pesetas*”. Într-o traducere exactă, aceasta ar suna astfel: *nimeni nu ar da 25 de pesetas în schimbul a 4 pesetas*. Revenind la fraza analizată, o traducere mai exactă ar fi fost „*Parafrazând, înseamnă că nimeni nu schimbă duros pentru patru pesete, dar pentru că mi-ai plăcut îți voi face o favoare*”. Pentru cititorul român de rând, ar fi fost utilă, în această situație, o notă de subsol în care traducătorul ar fi putut aclara problemele culturale referitoare la cuvântul *duro*, care nu are traducere în limba română. Alternativa pe care a găsit-o traducătorul a fost de a lăsa cuvântul în forma lui originală, ceea ce ar fi fost perfect admisibil dacă ar fi venit însoțit de explicațiile de rigoare.

Interessant este limbajul folosit de personajul numit Fermín Romero de Torres, un cerșetor pe care tânărul Daniel Sempere îl întâlnește pe stradă și care, pe parcursul romanului îi devine prieten și protector. Fermin este un personaj cu un nivel de cultură remarcabil, folosind în permanență expresii idiomatice și frazeologisme. Să luăm de exemplu următorul paragraf: “*¿Asunto de faldas? inquirió-.Se lo podía haber usted aborradado. Las mujeres de este país, se lo digo yo que he visto mundo, son unas mojigatas y unas frígidas. Así como suena. Me acuerdo yo de una mulatita que dejé en Cuba. Óigame, otro mundo, ¿eh?, otro mundo. Y es que la bembra caribeña se te arrima al cuerpo con ese ritmo isleño y te susurra <<ay, papito, dame plaser, dame plaser>>, y un hombre de verdad, con sangre en las venas, qué le voy yo a contar...*” [Ruiz Zafón, 2007:79]. În traducerea românească, același paragraf apare astfel: „*O problemă de fuste? întreabă el. Puteați să vă scutiți singur de așa ceva. Femeile din țara asta sunt niște habotnice și niște frigide. Așa cum auziți. Îmi aduc aminte de o mulătrită pe care am lăsat-o în Cuba. Ascultați-mă pe mine, altă lume, ehei, altă lume. Iar femeia caraibiană îți se lipește de trup cu ritmul acela insular și-ți șoptește << ay, papito, dă-mi plăcere, dă-mi plăcere >>, iar un bărbat adevărat, cu sânge în vine, ce să vă povestesc...*” [Ruiz Zafón, 2005:65]. Observăm în acest paragraf, prezența stilului conversației, nu doar datorită dialogului dar și al interjecției folosite în mijlocul enunțării („*ehei*”). În ceea ce privește traducerea, se poate spune că, în această situație, traducătorul preferă o apropiere textuală cât mai fidelă. Pentru a adapta textul cât mai mult la spațiul cultural românesc, ar putea fi făcute anumite modificări în traducere. De exemplu, o alternativă la „*probleme de fuste*” ar fi „*probleme cu femeile*”, în timp ce cuvântul spaniol “*mojigatas*”, ar suna corect „*prefăcute*” sau „*ipocrite*” și nu „*habotnice*”. Pentru a pune în evidență stilul oralității la acest personaj, o alternativă la „*mulătrită*” ar fi fost „*femeiușcă mulătră*”. Substantivul “*papito*” este păstrat de către traducător în forma lui originală deși, ar fi fost necesară clarificarea diferenței dintre semnificația respectivului cuvânt atât în spaniola continentală cât și în cea sudamericană, unde, același cuvânt se folosește cu nuanțe diferite. Prima dintre ele este aceeași din spaniola continentală, adică diminutivul substantivului „*tată*”, în timp ce același diminutiv este folosit în limbajul colocvial ca

apelativ pentru bărbații tineri și frumoși. Importantă este redarea modului de a vorbi a femeilor caraibiene. În textul spaniol este subliniată rostirea peltică, ca semn de alint în fața unui bărbat atrăgător, în timp ce în textul românesc aceste nuanțări dispar. Sintagma „cu sânge în vine” ar putea fi înlocuită cu una mai familiară cititorului român, cum ar fi „prin a cărui vine curge sânge și nu apă”.

Dacă ne-am opri asupra traducerii cuvintelor licențioase, putem observa că traducătorul a ales varianta de a le înlocui prin cuvinte încărcate de noi semnificații. De exemplu, în textul original apare următoarea frază: „*Mire, Daniel, a mi edad o uno empieza a ver la jugada con claridad o está bien jodido*” [Ruiz Zafón, 2007:223]. În limba spaniolă, cuvântul *jodido* reprezintă participiul verbului *joder* (variantele colocviale pentru *a avea relații sexuale*), provenit din latinescul *futuere*. În traducere, cuvântul licențios “jodido” este înlocuit prin expresia idiomatică „te-ai ars de nu te vezi”, fraza apărând astfel: „*Uite ce e, Daniel, la vârsta mea ori începi să vezi mișcările cum trebuie, ori te-ai ars de nu te vezi*” [Ruiz Zafón, 2005:186]. Dacă ne oprim asupra verbului argotic „a arde”, ne dăm seama că acesta poate avea aceleași conotații sexuale. În această situație, nu știm cu siguranță dacă intenția traducătorului a fost aceea de a înlocui un cuvânt licențios cu un altul sau este vorba despre o simplă coincidență. O altă alternativă de traducere a sintagmei *está bien jodido* ar fi fost „a pus-o”.

Un exemplu diferit întâlnim în următoarea frază, unde traducătorul nu mai disimulează limbajul informal folosit de personaj. Dacă în textul original apare “*Yo respeto los culos ajenos*” [Ruiz Zafón, 2007:337], în traducere este păstrată aceeași frivolitate: „*Eu respect cururile altora*” [Ruiz Zafón, 2005:282].

Este evident că un text literar ca acesta poate prezenta multe astfel de probleme pentru traducător care, trebuie să fie conștient că fidelitatea în fața unui text nu presupune neapărat o echivalență între cuvinte sau între texte. Analiza romanului ar putea continua la nesfârșit, în acest context fiind vorba și de perspectivele diferite ale traducerii.

În concluzie, putem spune că pentru o bună traducere este necesar ca tot ceea ce se spune în textul tradus să corespundă textului original, dar în același timp povestea să se plieze cât mai bine în funcție de receptorul textului. Rezultatul traducerii trebuie să reflecte problemele culturale din textul original păstrând totodată factorii definitorii fără de care textul tradus ar rămâne lipsit de valoarea literară a originalului.

BIBLIOGRAFIE

- Gonzalo García, Consuelo-García Yebra, Valentín, 2005. *Manual de documentación para la traducción literaria*, Editura Arco Libros, Madrid.
- Kohn, Ioan, 1983. *Virtuțile compensatorii ale limbii române în traducere*, Editura Facla, Timișoara.
- Nida A. Eugene, 2003. *Traducerea sensurilor*, Editura Institutul European, Iași.
- Ricoeur, Paul, 2005. *Despre traducere*, Editura Polirom, Iași.
- Ruiz Zafón, Carlos, 2007. *La sombra del viento*, Editura Planeta, Barcelona.
- Ruiz Zafón, Carlos, 2005. *Umbră vântului*, Editura Polirom, Iași.
- Ruiz, Leonor, 1998. *La fraseología del español coloquial*, Editura Ariel, Barcelona.
- Vodiță, Daniela Eugenia, 2011. *Argoul în limba română actuală*, Editura Universitară, București.